

*Apunts per a la reconstrucció biogràfica
d'un renaixencista valencià: Josep Bodria i Roig
(1842-1912)*

[Notes for the biographical reconstruction of a valencian poet:
Josep Bodria i Roig (1842-1912)]

HÈCTOR SANCHIS MOLLÀ

Universitat de València
hecsanmo@gmail.com

RESUM: Josep Bodria i Roig (1842- 1912) és un dels poetes millor valorats per la crítica literària a la València de finals del Vuit-cents. No obstant això, la informació que disposem de la seua vida és escassa. La finalitat del present treball és realitzar una aproximació a la biografia de l'autor tant a partir de la informació coneguda com de l'aportació de noves dades obtingudes i procedents de dues fonts d'informació: els poemes de caràcter autobiogràfic i la premsa del moment.

PARAULES CLAU: Josep Bodria, biografia, Renaixença, València.

ABSTRACT: Josep Bodria i Roig (1842-1912) is one of the poets who is best valued by literary criticism in Valencia at the end of the Eighteenth Century. However, little we know about his life. The purpose of this work is to make an approach to the biography of the author both from the already known information and from the contribution of new data obtained from two sources of information: the poems from an autobiographical nature and the printed press of the moment.

KEYWORDS: Josep Bodria, biography, Renaixença, Valencia.

Recepció: 07/01/2024. Acceptació: 26/01/2024. Publicació: 01/06/2024

1. Introducció

Josep Bodria i Roig va nàixer a la ciutat de València el 25 de novembre de 1842 i va morir l'1 de maig de 1912 a la ciutat d'Alcoi. A pesar que és, d'acord amb la crítica literària (Verger 1984: 18; Simbor 1988: 12), un dels poetes més reeixits de la València a les darreries del s.XIX, la informació que disposem de la seua vida és escassa. Llombart a *Los fills de la morta-viva: apunts bio-bibliogràfics per la historia del Renaixement lliterari llemosí en València* (1879), aporta un conjunt de dades interessants, però solament al voltant de la primera meitat de la vida de l'autor a causa de l'abast temporal del compendi llombartià. Pel que fa a la segona, gràcies a les aportacions de distints treballs, sabem que el poeta exercí de corresponsal de *Lo Gay Saber* al País Valencià entre 1880 i 1882 (Marcet 1992), dels diferents guardons obtinguts als Jocs Florals celebrats a la ciutat de València fins l'any 1902, així com les publicacions que se'n deriven (Roca 2011a) i de les participacions en les excursions organitzades pel Centre Excursionista de Lo Rat Penat (Roca 2011b).

La finalitat del present treball és realitzar una aproximació a la biografia de l'autor tant a partir de la informació coneguda com de l'aportació de noves dades obtingues procedents de dues fonts d'informació: els poemes de caràcter autobiogràfic i la premsa del moment. A partir de la poesia, concretament en el primer poema redactat en català de Bodria, intitulat «Perles del cor» —publicat al número corresponent al 20 de desembre de 1872 a *La Ilustración Popular Económica*—, per exemple, esbrinem les distintes pèrdues familiars que el poeta ja havia sofert l'any 1872. La premsa, en canvi, dona notícia de la vinculació de l'autor amb els orfeons valencians coetanis, sobretot amb la Societat Coral el Micalet, i les distintes gestions dutes a terme per tal de conservar i protegir el patrimoni cultural valencià.

A causa de la limitació d'extensió, no hem incorporat alguns aspectes de la vida lletraferit com ara la participació en les vetllades literàries que organitzava la societat Lo Rat Penat i les relacions humanes i intel·lectuals fixades amb uns altres renaixencistes. Organitzem la informació en diferents períodes per tal de facilitar la lectura del treball.

2. La vida de Josep Bodria i Roig entre 1942 i 1880

Josep Bodria i Roig va nàixer el 25 de novembre de 1842 a la ciutat de València, concretament «dins mateix de l'edifici exconvent del Carme d'esta ciutat» (Llombart 1879: 643). Els progenitors del poeta eren Miquel Bodria i Casades i Teresa Roig i Mellado. Miquel Bodria combinava la professió de conserge amb la de tallista de fusta. Com a tallista, per exemple, elaborà els distints retaules de l'església de sant Joan Baptista, «que se pusieron nuevos en el Templo en 1851 en las fiestas del Primer Centenario de su inauguración», al municipi de Manises (Moreno Royo 1969). A partir de «Dedicatòria» de *Fulles seques: aplech de versos valencians* —a partir d'ara *Fulles seques*— (1900) a la seua germana menuda, Teresa Bodria i Roig, arribem a la conclusió que els progenitors s'uniren en matrimoni abans de 1840, «a tu, darrer cimbal d'aquell arbre que fa més de sisanta anys arrelà» (1900: I). Josep i Teresa, però, no foren l'única prole del matrimoni. En total, la parella tingué set fills, malgrat que, l'any 1900, solament vivien els dos esmentats suara: «Ja no queden més que dos branques de aquelles set que donà l'arbre» (1900: II).

El poeta cursà estudis primaris a l'escola d'en Macari Asensi, juntament amb un dels personatges clau de la Renaixença a València, Constantí Llombart. Una vegada finalitzada aquesta etapa, continuà la formació a les Escoles Pies¹ d'aquesta ciutat. La vinculació de Bodria a aquesta institució és un dels arguments que fa servir el poeta Valero i Ronda a «La sempreviva» —publicada a *Almanaque «Las Provincias» para 1897*— per tal d'enaltir la figura de Bodria. En reproduïm un fragment (1896: 271):

En l'hort de la Escola Pia
hi a sempre una planta en flor.

1 Segons Rafael Roca (2023: 14-15), les Escoles Pies de València va ser el «centre educatiu que es convertí en la porta d'entrada del romanticisme europeu a la Ciutat del Túria» i el lloc on reberen formació, sota «el mestratge d'intel·lectuals com ara Vicent Boix i Ricarte, Antoni Aparisi i Guijarro i Pasqual Pérez i Rodríguez», «nombrosos membres de la primera generació de la Renaixença» i, per tant, alguns dels poetes més reeixits del moviment a València, com ara Llorente, Querol i Ferrer i Bigné.

N'he trovat una a mitg dia,
y la duch al bon Bodria
ab un sospir de mon cor.

Trovador de nostres hortes,
tu esta planta has vist molt bé:
té unes fulles tan refortes,
que jamay se'n porta mortes
del vent el impur alé.

Posteriorment, l'acomiadament del seu pare com a conserge i l'escassa feina com a tallista condicionaren el futur de l'autor, ja que l'economia familiar no li permeté «seguir carrera nenguna» (1879: 644). A causa de l'«extremada afició a les belles arts», els pares decidiren que exercira d'aprenent de pintor d'escultura i daurador al taller de Josep Grollo. La formació de Bodria continuà durant sis anys a l'Escola de Belles Arts al Cap i Casal, en què va rebre instrucció de Rafel Montesinos, Miquel Pou i Vicent Castelló, entre d'altres. Els resultats obtinguts durant aquest període de formació són qualificats de «sobresalient». Fins i tot, la Societat Amics del País el guardonà amb una medalla i un diploma per uns dibuixos a tinta xinesa i acolorits «a l'exposició celebrada per dita corporació l'any 1860».

A principis de la dècada dels seixanta, concretament l'any 1863, Bodria encetà la seua trajectòria professional com a daurador i pintor d'encarnat, de manera autònoma, «en los magnífichs salons y demás dependències de la casa propietat del senyor en Joseph Gascó (situada en lo carrer de Quart)» (1879: 645). Durant aquest decenni, també redactà la primera composició poètica, en castellà, «Un recuerdo a Setabis» —datada en 1865—. La formació artística es va complementar amb la instrucció musical, en particular, amb «llisons de cant y piano ab lo profesor en Pau Anaya». L'any 1866 va contraure matrimoni amb Carlota Labaila i Peris, germana de Rosenda i de Joana Labaila i Peris, esposa de Francesc Palanca i Roca.

Els infortunis, però, es feren presents amb promptitud a la vida del poeta. De fet, l'enyorança esdevé el motiu de creació literària de la seua primera

composició en català, «Perles del cor» —publicada al número corresponent al 20 de desembre de 1872 a *La Ilustración Popular Económica*—. En el poema, l'autor es mostra abatut per l'absència de la seua mare, que va morir aquest mateix any, segons certifica el mateix Bodria al poema «Recort de ma mare» —datat el 18 de setembre de 1906—: «Trenta-quatre anys, mare meua,/ que baixares a la fossa». Gràcies al caràcter autobiogràfic de «Perles del cor», es fa palés que, a més de la figura materna, Bodria ja havia perdut alguns germans i, sobretot, el seu únic descendent:

Allí hauràs vist, ma mare,
als teus infants,
al costat de la Verche,
rient, cantant;
també·l meu nen
unit a la seua àvia
tindrà plaer.

La pèrdua de l'albat provocà l'aflicció del matrimoni, especialment, en la muller del poeta, tal com s'evidencia a la tornada de «Recort d'un àngel» —publicada a l'*Almanaque «El Correo de Valencia» para 1888*— peça dedicada a la mateixa Carlota Labaila:

Aymada mia, d'aquesta història
bé prou que u saben nostres dolors;
vostra anyorança, quantes espines
té a l'esmentar-ne tan greu record!

Perpinyà i Puig (2015: 8) sentència que «els primers escrits coneguts de Josep Bodria van ser en llengua castellana, però, tanmateix, en començar a escriure en valencià, ja no tornà a usar aquella altra». Aquesta informació no és exacta, ja que són distintes les composicions que Bodria redactà en castellà amb datació posterior a l'any 1872. A tall d'exemple, podem citar la composició «Siempreviva» —datada en març de 1873—, i el poema «Mi patria» —datada

a València l'any 1895—, publicada a l'antologia *Álbum de poesías de escritores valencianos* del mateix any.

Durant aquests anys, es porten a terme les tertúlies que s'organitzaven a les dependències de Bodria situades al barri del Carme, «allà, en sa antiga casa y obrador, en lo carrer del Pou y a les espatles de l'històrich palau de mosén Sorell» (Cebrian i Mezquita 1906: XII). Els assistents a aquestes reunions eren «Carmelo Navarro (Constantí Llombart), Víctor Iranzo y Simon, Josep Francisc Sanmartín y Aguirre, lo mestre de primeres lletres Maties Llorca, vos-té [Bodria] y yo [Cebrian i Mezquita]». A banda d'aquests, Sanchis Guarner (1985: 55) hi afegeix Antoni Palanca i Hueso, Ricard Cester i Josep Maria Puig i Torralva. És, precisament, en aquests cenacles en què s'impulsà, sota el lideratge de Llombart, la publicació *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* (1875-1884) i l'espai on s'idearen la creació de la societat Lo Rat Penat i la posterior recuperació dels Jocs Florals (1906: XIII):

D'elles va sortir promptament lo *Calendari* de Lo Rat Penat, mantengut en los primers anys a tota despessa y ab vers sacrificis pecuniaris per aquella petita colla de fadrinets (...) y en elles naixqué aviat lo pensament dels Jochs Florals y de la Societat de Amadors de les Glòries Valencianes, que havia de portar-los a la pràctica.

No obstant això, aquests no foren els únics projectes llombartians que hi fructificaren. Caldria afegir els reculls *Niu d'Abelles* (1876), *Tabal y donsayna* (1878) i *Tipos d'auca* (1878), juntament amb la publicació *Lo Rat-Penat. Periòdich Lliterari Quincenal* (1884-1885). En tots aquests, s'hi constata la col·laboració de Josep Bodria (Estrela 2015: 98-99). De fet, segons es desprén de les paraules que el mateix Llombart li dedica a *Los fills de la morta-viva*, aquest esdevingué el seu primer cooperant en la causa renaixencista (1879: 646):

ab major entusiasme y decidida afició ve cultivant la poesia llemosina, dende lo punt mateix en què comunicàrem ab ell lo pensament de dur a cap la restauració de l'abandonat idioma dels Marchs y dels Corelles, puix acàs lo Sr. Bodria fon lo primer que s'adherí al projecte, y per la

mateix un dels socis que contribuïren en primer lloch a la creació de Lo Rat-Penat, societat d'amadors de les glòries valencianes.

Una de les conclusions que podem formular fins al moment és que Bodria, a pesar de no ser un personatge decisiu per a l'eclosió de la Renaixença, esdevingué un dels col·laboradors més assidus de les distintes empreses llombartianes. En canvi, Llombart sí que resulta una personalitat clau per a Bodria pel que fa a l'ús del català com a llengua de conreu literari. Així ho certifica Bodria mitjançant una anotació al poema «A la Mare de Déu» —publicat a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1876*— (1875: 143):

Impulsat per mon condeixeble d'escola Carmelo Navarro, demprés estimat y distinguit poeta, conegut en lo camp de les lletres per Constantí Llombart (propagador del renaixement llemosiniste en València y fundador de l'actual societat Lo Rat Penat), que venia donant a llum l'esmentat *Calendari* en nostra dolcíssima parla, escriguí la present composició, una de les primeres que vaig fer en valencià.

Les posteriors composicions literàries de Bodria en català veuen la llum a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1875*: «Serenata» —datada en setembre de 1873— i «Una flor!» —datada en octubre de 1873—, una coral i una balada, respectivament, dos dels gèneres pels quals Bodria mostrarà interès al llarg de la seua trajectòria. Les successives poesies de Bodria es publicaran també en aquest mitjà, gràcies al qual l'obra del poeta es donarà a conèixer tant a Catalunya com a les Illes Balears. A banda de la difusió, caldria remarcar el paper motivacional que suposaria no solament per a Bodria, sinó per als poetes de la seua generació, disposar d'un mitjà en què es veurien publicades «llurs primeres temptatives» (Estrela 2013: 23). Bodria, però, col·laborà en els deu exemplars que constitueixen *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* no solament amb poemes, ja que a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1881* documentem el text, en prosa, «Breus apunts sobre la època fundadament en què se creà València», en què justifica l'origen de la Ciutat del Túria a partir d'una colònia grega trenta-sis anys abans de Crist.

Com a poeta, participarà, sobretot, a les vetllades que organitzarà la societat Lo Rat Penat. Abans de la seua fundació, però, documentem la intervenció del lletraferit en distintes vetllades com ara la celebrada a l'Ateneu de València l'1 de febrer de 1877, en la qual recitaren poesies distints poetes com Bodria, Rodríguez Guzman, Llombart, Vives Liern i Llorente, entre d'altres (*La Academia: Revista de Cultura Hispano Portuguesa* 4/III/1877). Bodria prengué part, almenys, en una altra vetllada literària durant aquest any. Concretament a la celebrada el diumenge 16 de desembre a Barcelona arran de la inauguració de la societat Jocs Florals de Catalunya, en què participaria possiblement gràcies a la intercessió de Llombart, que «ja era considerat aleshores un escriptor destacat entre els renaixencistes catalans» (Estrela 2015: 90). Al número corresponent al 30 de desembre de 1877 de *Valencia Ilustrada*, llegim que (*Valencia Ilustrada* 30/XII/1877):

El domingo 16 de los corrientes, celebrese en el teatro del Circo de Barcelona, la solemne sesión inaugural de la nueva sociedad que con el título que sirve de epígrafe a estas líneas, acaba de establecerse en la capital del Principado. En ella fueron leídos excelentes trabajos de los señores Don Jacinto Verdaguer, Don Cayetano Vidal y Valenciano, Don Constantino Llombart, Don Teodoro Baró, Don José Bodría y otros socios, que merecieron ser muy aplaudidos de los concurrentes.

Aquesta esdevé, per tant, la primera ocasió en què documentem la presència de Bodria a l'altra banda del Sénia. Nogensmenys, la participació de lletraferits valencians en les activitats culturals desenvolupades al Principat era constant, ja que, segons explica Rafael Roca (2011: 24), «durant la dècada dels anys seixanta del segle XIX, els jòvens poetes valencians», entre els quals inclou Teodor Llorente, Querol i Labaila, entre d'altres, «dirigiren la seua atenció i activitat literària cap a les capitals catalanes [...] on —tot siga dit— varen ser rebuts amb els braços oberts». Aquestes pràctiques es mantindran, per tant, al llarg del XIX, a les quals s'hi sumaran els poetes més jòvens com ara el mateix Bodria i Llombart.

L'any 1878 veié la llum l'antologia *Flors d'enguany: aplech de poesias escullidas dels principals autors llemosins* de Rodríguez i Masdeu. El compilador agrupa poesies de trenta-tres poetes de distinta procedència i prestigi. Així, compila tant peces de lletraferits proclamats mestres en gai saber com Víctor Balaguer, Adolf Blanc, Pelagi Briz, Geroni Roselló i Frederic Soler, com de poetes que encara no havien assolit aquest reconeixement com Joaquim Maria Bartrina, Milà i Fontanals i Jacint Verdaguer, entre d'altres. Entre els valencians recopilats, trobem Lluís Cebrian i Mezquita, Ricard Cester, Víctor Iranzo, Jacint Labaila, Constantí Llombart, Josep d'Orga i Josep Bodria, els quals ja havien publicat anteriorment a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* i, per tant, eren coneguts per una part dels lectors tant de Catalunya com de les Illes Balears. El poema recopilat de Bodria és «La nina del castell» —dedicada «a mon ver amich lo constant restaurador de nostra antiga parla, lo poeta en Constantí Llombart».

Durant aquest any, concretament la nit del 31 de juliol, es portà a terme la fundació de la societat Lo Rat Penat, institució en què Bodria s'implica des d'un primer moment formant part de la Junta Directiva com a vocal. Durant l'acte d'inauguració es llegiren «discursos dels senyors Llombart y Pizcueta» («Novas», *La Renaixensa*, 15/VIII/1878), a banda de la recitació de composicions de distints lletraferits. Bodria participa amb la peça, elaborada expressament per a l'acte, intitulada «La cançó del Rat Penat» —dedicada «al molt digne president de Lo Rat Penat, Societat d'amadors de les glòries de València y son antich realment, lo senyor en Fèlix Pizcueta». Un dels objectius de la societat i, el més important, segons es desprén al pròleg de *Llibre d'or dels Jochs Florals* (1895: 9-10), «fon lo restabliment dels antichs Jochs Florals, ja renovats gloriosament en Barcelona», els quals se celebraren tot just un any després, l'any 1879, durant «lo primer aniversari de la societat, en la mateixa fira de juliol.» Llorente es proclamà el gran triomfador de la nit amb la consecució de la Flor Natural amb «La reyna de la festa» i, com correspon a qui obté el màxim guardó, designà la seua filla, Maria Llorente i Falcó, reina de la festa. A banda del patriarca de la Renaixença, uns altres poetes llorejats van ser (1895: 11)

los fills més amants de la *Morta-viva* (aixís anomenaven a la lliteratura renovada), los mestres juntament ab los deixebles; los inspirats poetes com Cristòfol Pascual y Genís, Rafel Ferrer y Bigné, Víctor Iranzo, Jacinto Labaila, Constantí Llobart, Joseph Bodria, Rafel Torromé y Ricart Cester.

Bodria, amb el poema escrit expressament per a ser enviat al concurs «A Joseph Ribera», aconseguí un accésit al premi proposat per Joan Peiró, el qual s'oferí «a hacer el retrato de quien mejor cante a Ribera» («Juegos Florales», *La Unión Católica*, 27/VI/1879), premi que guanyaria finalment Rafel Torromé.

3. La vida de Josep Bodria i Roig entre 1880 i 1890

A part de les activitats artístiques i literàries, Bodria enceta una nova ocupació a la seua vida: corresponsal del País Valencià a *Lo Gay Saber*. Segons Marcet (1992: 300), Bodria col·laborà en aquest mitjà des de 1880 fins a 1882. D'acord amb l'estudiós, les correspondències del valencià «tenen un interès considerable per la informació que proporcionen». El lletraferit aporta un conjunt de dades al voltant de les sessions literàries organitzades per Lo Rat Penat, les estrenes de les obres de dramaturgs valencians, els Jocs Florals celebrats al Cap i Casal, les excursions realitzades pel Centre Excursionista de Lo Rat Penat i el traspàs d'alguns membres.

Bodria participà en distintes excursions organitzades pel Centre Excursionista de Lo Rat Penat, la fundació del qual es produí en febrer de 1880 gràcies a Llorente, «l'impulsor i constant admirador de les excursions que s'hi realitzarien» (Roca 2005: 70). El poeta dona notícia del viatge a Almenara en la «Correspondència» —datada el 20 d'abril de 1880— que signa en el número corresponent a l'1 de maig de *Lo Gay Saber* («Correspondència», *Lo Gay Saber*, 1/V/1880):

les excursions científiques-lliteràries, se porten avant també amb molt entusiasme. Lo passat diumenje dia 11, y precedits per nostre incansable president senyor Llorente, surtiren vers a Almenara en lo primer tren, los senyors Pizqueta, Ferrer, Tramoyeres, Oltra, Sorni, Cester, Doménech, Roig, Gargallo, Cebrian (Júlio), Llorente (Pascual) y Bodria.

Els renaixencistes valencians no solament recorrien el país a les excursions organitzades pels membres del Centre Excursionista de Lo Rat Penat. També decidien emprendre viatges individualment per tal de redescobrir el territori. Sabem per la crònica «Lo Rat Penat. Societat de amadors de les glòries Valencianes» publicada a *Almanaque «Las Provincias» para 1882* (1881: 231) que Bodria visità l'any 1881 el municipi de Catí, «en el que aquel señor sacó copia de algunas inscripciones no conocidas hasta hoy», sobre les quals parlaria, juntament amb la resta del viatge, a la crònica intitolada «Una excursión por el Alto Maestrazgo: Catí», la qual veuria la llum en el número corresponent a l'abril de 1888 d'*El Archivo*, dirigida per Roc Chabàs. Catí no seria l'únic municipi castellonenc visitat per Bodria durant aquest any, ja que també participà en l'excursió organitzada pel Centre Excursionista de Lo Rat Penat a Sogorb. En total, «setze foren los espedicionars, qu'ab lo primer tren surtiren per a la immortal *Saguntum*, y demprés fins a Segorb, en diligència» («Correspondència», *Lo Gay Saber*, 15/XI/1881).

El poeta continuà viatjant pel territori valencià durant l'any 1882. Garcia Fresquet (2000: 32) registra la presència de Bodria a Beniarjó en el mes de febrer «per veure les ruïnes que recordaven el gran literat [Ausiàs March], i posteriorment en parlà en una conferència pronunciada en la seu de Lo Rat Penat», la qual se celebrà la nit del 24 de febrer («Crònica local y general», *El Constitucional* 24/II/1882). A pesar que desconeixem la data exacta en què Bodria visità Beniarjó, aquesta degué produir-se abans del 5 de febrer perquè, en el número corresponent d'aquell dia a *El Litoral*, llegim que les andes que s'utilitzaran en la processó en les festes de Potries («Noticias», *El Litoral*, 5/II/1882)

para la imagen de la Purísima Concepción se han construido en Valencia, cuya parte de dorado y pintura, ha estado confiada a nuestro particular amigo Don José Bodria, a quien hemos tenido el gusto de tener unos días entre nosotros. Dicho señor, amante siempre de las glorias valencianas, nos ha leído algunos apreciables apuntes que, a su paso por Beniarjó, ha tomado de las solitarias ruinas de la antigua casa solariega que en el mencionado lugar tuvo el célebre poeta valenciano mosén Ausias March.

D'entre els distints viatges realitzats, un dels que més va deure incidir en la vida de Bodria i que, fins i tot, condicionà algunes de les seues composicions és el que va realitzar durant el mes de setembre a Tavernes de la Valldigna. El poeta es traslladà al municipi de la Safor per tal de portar a terme la restauració de l'altar de l'església («Noticias», *El Litoral*, 17/IX/1882):

Nos dicen de la cercana población de Tabernes de Valldigna [...] Entre las varias mejoras que se están efectuando en la iglesia parroquial de dicha villa, debidas al recelo de su actual cura Don José Flors, es la restauración del altar donde hace poco tiempo se colocó una bonita imagen de Santa Teresa de Jesús, para cuyo próximo centenario que ha de celebrar, debe estar terminada. Dichos trabajos están a cargo de nuestro querido y particular amigo, el inteligente pintor y dorador valenciano Don José Bodria.

Durant l'estança a Tavernes de la Valldigna, Bodria va conèixer la llegenda al voltant del castell de l'Alfàndec, situat a Benifairó de la Valldigna, anomenat popularment com el «castell de la Reina Mora», segons la qual una reina mora que vivia al castell es llançà al precipici quan va observar que les tropes del rei Jaume I s'hi aproximaven. El lletraferit es basà en aquesta narració folk-lòrica per tal de redactar el poema «Lo castell de la reyna mora» —publicat per primera vegada a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1883*—. Bodria, però, no acudí sol al viatge, ja que l'acompanyaren els seus ajudants de restauració i la seua esposa, Carlota Labaila. El matrimoni dedicí prendre una jove de Tavernes de la Valldigna anomenada Gertrudis com a fadrina, a la qual Bodria dedicarà el poema intitulat «A la meua fadrina G.P.G» —datat

en setembre de 1908—. Segons es desprén de la composició, la relació entre el matrimoni, sobretot amb Carlota Labaila, i la jove fadrina va més enllà de la fixada tradicionalment entre l'ama i la corresponent criada, segurament, a causa de la mancança de descendència del matrimoni. L'esposa del lletraferit es preocupà per la formació de la jove, motiu pel qual s'encarregà de la seua instrucció mitjançant la transmissió d'oracions, l'aprenentatge d'afers tèxtils primaris i, fins i tot, de les primeres lletres. Finalment, Carlota Labaila llegà totes les seues pertinences a Gertrudis. Per aquest motiu, Bodria recorda a Gertrudis que

L'ama (que-n lo cel estiga!)
era tot lo nostre encant:
per a tu fon una mare;
a ella li deus lo que saps.

L'any 1883 resultà clau en la consagració de Bodria com a poeta, ja que va obtenir el segon accésit a la Flor Natural als Jocs Florals de València amb el poema liriconarratiu «Tres balades». La composició de Bodria es publicà durant aquest mateix any a manera de fulletó i a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1884* sota el títol «Flors de l'horta». El reconeixement per part dels companys de ploma ja s'evidencia aquell mateix any, ja que Barber i Bas dedica la balada «Amor platònich» —publicada a *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1884*— al poeta llorejat. La premsa també es fa ressò del premi obtingut i, sobretot, de la qualitat literària de la composició (*El Litoral* 2/XII/1883):

Hemos recibido, elegantemente impreso en un folleto, el trabajo de nuestro particular amigo, el inspirado vate lemosín Don José Bodria, titulado *Flors de l'horta* el cual obtuvo el segundo accésit a la flor natural en el certamen de Lo Rat Penat celebrado en julio último. Quisiéramos disponer de más espacio en nuestro semanario, para ocuparnos detenidamente de las baladas del señor Bodria, verdadero poeta de corazón, que a la galanura de sus conceptos y castizo lenguaje, ha sabido darle una forma delicada: en una palabra, sin temor de incurrir en modestia, hubiera po-

dido titular *Idilio* nuestro amigo al folleto que nos ocupa, por el que le felicitamos sinceramente y te agradecemos tan fina atención.

4. La vida de Josep Bodria i Roig entre 1890 i 1900

Des dels seus inicis com a lletraferit, Bodria sempre demostrà una certa predilecció per les corals. Recordem que, durant la dècada dels anys seixanta, rebé instrucció de cant. A més, la segona composició redactada en català que hem documentat és «Serenata», la primera versió de la qual fou musicada per a cant i piano per Josep Ripoll. L'interés per les corals també s'evidencia a l'anotació que l'autor fa de les societats corals a «La festa del poble», en la qual incorpora dades interessants sobre l'existència de societats corals al Cap i Casal abans de l'arribada dels cors d'en Clavé l'any 1893 (1900: 169):

Per juny de 1893 arribaren a València los ja celebrats chors de Barcelona anomenats de Clavé, y remogueren assí la esmortida afició als cants orfeònichs, que per enllà los anys de 1860 y sucesius havia escomençat a despertar-se.

De fet, tal com assenyala Carbonell (2003: 493), «en Valencia, se fundaría el Orfeón Valenciano siguiendo el modelo del Barcelonés en 1862, y el mismo año en Vinaròs, la Sociedad Coral El Maestrazgo», encara que solament «hasta la segunda mitad de los años 1860 en que desaparecieron.» Bodria continua el repàs històric explicant que algunes purnes quedaren d'aquells jorns que revivà l'orfeó valencià més avant [...] fins la venguda dels chors catalans que encengueren de nou els apagats tions que quedaven entre les cendres de les passades fogueres.

La revifalla a la qual fa referència Bodria estaria protagonitzada per l'impuls aportat per les diferents institucions culturals del Cap i Casal, entre les quals Fagoaga (2015) en destaca tres: el Círculo Valenciano, Lo Rat Penat i l'Ateneu Mercantil. Pel que fa a Lo Rat Penat, concretament des de la secció

de música, s'organitzaren, entre d'altres, vetllades musicals, premis de composició i concerts, en els quals actuaren «otras agrupaciones de la ciudad cuya actividad es poco conocida hasta el momento, como el Coro de la Escuela de Artesano, el Orfeón infantil y el de la Cámara obrera.»

Com explica Bodria a la citació anterior, el punt àlgid de les corals aplega amb la visita dels cors d'en Clavé a la ciutat de València el 24 de juny de 1893. El número corresponent al referit dia de *Las Provincias* tenia per primera plana una gran làmina d'Anselm Clavé, acompanyada per una densa crònica biogràfica, signada per Juan B. Enseñat, i la transcripció de la pastorel·la «Las flors de maig!». A la pàgina posterior, es dediquen distints paràgrafs a anunciar l'arribada de «las Sociedades Corales de Barcelona y otros puntos de Cataluña» («Clavé y las sociedades corales de España», *Las Provincias* 24/VI/1893) i, per descomptat, la justificació de l'activitat: «la excursión tiene, pues, un carácter exclusivamente artístico», incidint que «su viaje a Valencia no tiene relación alguna con hechos ocurridos de reciente en Cataluña», a més de remarcar l'espanyolitat de l'event: «El primer número del programa de mañana será el himno titulado *Glòria d'Espanya*, letra y música de Clavé». Al número corresponent al 26 de juny, es dona notícia que a l'acte, celebrat a la plaça de bous, acudiren «mas de 22000 personas» pertanyents «a todas las clases sociales» («Gran festival», *Las Provincias* 26/VI/1893). El redactor de la crònica es mostra sincer a l'hora de valorar l'acte quan afirma que «difícilmente volverá el circo a verse como estaba ayer tarde». La repercussió de l'acte motivà la redacció de distintes poesies circumstancials com «Als chors de Clavé» —inclosa a *Lliris y carts: poesies valencianes* (1899)— de Josep Maria Puig i Torralva i «Als choristes d'en Clavé» del mateix Bodria, la qual comença:

Vingau, fills de Catalunya;
vingau jolius a cantar,
a la nostra hermosa terra
dels Jaumes, Ferrers y Marchs.
Nostra antiga y dolça parla
unirem a vostres cants,

que són belles remembrances
de nostra casa payral.

Aquell esdeveniment marcà un abans i un després en l'activitat coral no solament al Cap i Casal, sinó arreu de tot el País Valencià, ja que (Bodria 1900: 170):

Los orfeons o chors valencians que flamejaren dende aquells jorns, foren en València: el Micalet, la Vega, lo Túria, el del Patronato, el de la Cambra Obrera y el de la Asociación de Obreros en General. El republicà de Villanova del Grau; el de la Unió, de Tabernes de Valldigna; el de Carcaixent, Sagunt y altres que no recorde.

A més de la visita dels cors catalans, també caldria destacar el paper desenvolupat per determinades figures a nivell individual com Francesc Fayos, el qual (Micó 2011: 151)

realizó desde 1894 numerosas visitas a pueblos de la provincia de Valencia para proclamar los beneficios del canto coral y constituir comisiones encargadas de organizar sociedades corales locales.

Per tal d'establir un lligam de germanor entre totes les agrupacions corals emergents, l'any 1895 es fundà l'Associació Coral Valenciana, el principal artífex de la qual esdevingué el mateix Fayos (Micó 2011: 150). Aquest confià a Bodria i Salvador Giner la composició de la peça dedicada exclusivament per a la sessió inaugural de l'associació. La composició intitolada «Himne»², enllestida en abril de 1895, descriu, precisament, la germanor entre les diferents corals així com alguns dels temes, els predominants de la Renaixença, de les composicions que cantaran:

Com a fills predilectes del Túria,

2 També anomenada «Himne a València».

huy venim tots plegats a cantar
de la hermosa regió valenciana
la unió eterna de amor y de pau.

Cantem, puix, los grans fets de sa història,
puix ne té que brillegen a doll;
cantem tots de sos camps y ses viles,
les costums y llegendes de amor!

Moltes d'aquestes agrupacions, però, tindrien una efímera vida, ja que cap a 1900, tal com afegeix Bodria:

Pochs queden d'aquella flamada. En lo present, El Micalet y La Vega donen de quant en quant alguna llampegada de vida; per ço he començat a calificar de fogueres esta clase de associacions corals. Trons y llamps com en les plujes d'estiu, y res més; propi del caràcter dels fills d'aquesta terra levantisca.

El poeta agrupa les composicions redactades en català expressament per a ser musicades³ anteriors al 1900 dins d'«Orfeòniques». Queden fora d'aquesta secció, per tant, els poemes elaborats sense aquesta intencionalitat, però que, posteriorment, van ser musicats com «La cansó de la filanera» o «Balada», així com les corals amb data posterior a 1900 com «Himne de les Escoles d'Artesans» i «La entrà de la murta». Entre les composicions incloses a «Orfeòniques», caldria destacar «La valenciana» que, segons Bodria, va ser «un dels chors que per primera vegada se cantaren en llengua del país», juntament amb «Cansó dels excursionistes del Rat Penat» de Llorente (Roca 2013: 312).

El poeta formà part de la societat coral el Micalet, una agrupació a la qual dedica el poema «Als orfeonistes de el Micalet» i la coral «La festa del poble». La institució coral esdevingué clau per tal d'interpretar les lletres de

3 Parlem d'expressament musicades perquè contenen indicacions d'interpretació tant per als cantants com per als instruments musicals.

Bodria i, així, donar a conèixer les seues composicions. Posem per cas la vetllada celebrada el 12 de juny de 1898 en honor dels germans Rabasa, Antoni i Salvador, compositors de l'himne «A la guerra», en què, a banda de la interpretació de la peça festejada, l'orfeó executà «La matinada de maig», amb lletra del poeta i musicada per Giner («Sociedad El “Micalet”», *Las Provincias*, 13/VI/1898). Bodria desenvolupà alguns càrrecs de rellevància dins la societat com ara el de mantenidor de la vetllada d'entrega anual de premis als alumnes de solfeig, cant i piano duta a terme el 16 de febrer de 1908. El poeta presidí aquella celebració i, després de les distintes actuacions dels alumnes, pronuncià un celebrat i aplaudit «discurso en valenciano» («Círculos y sociedades», *El Pueblo*, 24/II/1908).

La majoria de les corals van ser posades en música pel compositor Salvador Giner, a qui dedicà «Ecos del Túria» —datada en maig de 1898—. Ambdós formaren un tàndem lletrista-compositor gràcies al qual es complementaren, a més de la darrera esmentada, les composicions⁴ «La festa del poble», «La trilla» —datada en 1896—, «Matinada de maig» —data en juliol de 1896—, «Himne», «Himne de les Escoles d'Artesans» i «La entrà de la murta». Bodria rebé un determinat protagonisme durant la vetllada celebrada en honor del mestre Giner el 25 de maig de 1902, ja que, durant l'acte, el músic romangué acompanyat pel poeta, segons es desprén de la crònica periodística: «teniendo a su lado [al de Giner] al entusiasta valencianista Don José Bodria» («Círculos y sociedades», *Las Provincias*, 26/V/1902). De fet, Bodria era l'autor «de la letra de los varios coros que se cantaron, entre los cuales recordamos los titulados “Himno a Valencia”, “La trilla”, y el que se canto por vez primera “Ecos del Turia”».

Salvador Giner, però, no fou l'únic compositor que musicà les lletres de Bodria. Algunes de les figures que el lletraferit esmenta a «Als orfeonistes de el Micalet», també col·laboraren amb ell:

4 També «Barcarola» de 1894, però aquesta en castellà.

Breton, Amorós, Penella
y Morató·l jovencel,
l'han enrequit ab garlandes
de nostre prehuat verger!

Breton musicà el poema «Balada», Amorós la composició inclosa a «Orfeòniques» intitulada «Serenata» —datada en 1896— i el poema «La cansó de la filanera», mentre que de Morató és la música que acompanya «La valenciana». A banda d'aquests, uns altres compositors que treballaren juntament amb Bodria van ser Josep Espí, amb «La verema» —datada en 1898—; Robert Segura, amb «Amor» —datada en 1896—; i la catalana Beatriu Brugarola amb «Albada».

Segons Garcia Fresquet (2000: 37), Bodria

com des de la seua joventut pertanyia a grups corals, establia lligams de germanor en aquells llocs que tenien orfeó, com ara Tavernes de la Vallidigna, on la darrera dècada del segle s'havia fundat l'anomenat «La Unión». Bodria els dedicà una «Cançó», que combinava el paisatgisme amb l'historicisme, tots dos aspectes ben propis de la literatura en català de l'època.

A més de l'orfeó de Tavernes de la Vallidigna, Bodria fixà lligams amb uns altres grups corals com ara el de Carcaixent, al qual dedica la composició intitulada «Al novell orfeó de Carcaixent titulat “el Xúquer”». També mantingué bones relacions amb l'orfeó la Vega, com s'evidencia a partir de la participació del lletraferit en l'anomenat *Baile de la Camelia* el 24 de febrer de 1910 mitjançant la lectura de distintes composicions («*Círculos y sociedades*», *El Pueblo*, 2/III/1910).

El 30 de març de 1893 va morir Constantí Llobart, condeixeble de Bodria, el qual hagué d'abandonar el sepeli del seu company d'escola amb motiu del «caràcter irreligiós i polític» amb què Blasco Ibáñez i els republicans tenyiren l'acte (Roca 2007: 113-121). A més, des de les pàgines del diari blasquista, *La Bandera Federal*, s'abocaren obscenitats amb què descriviren les mostres de

dolor que Bodria manifestà aquell dia («Constantino Llombart», *La Bandera Federal*, 12/IV/1893):

Indudablemente, su arranque ante la tumba de un amigo le proporcionará el afecto de los curas, y tal vez a estas horas hayan aumentado en su taller los pedidos de santitos que le producirán el embolso de algunas pesetas.

L'edició dels Jocs Florals de 1893 resultà exitosa per a Bodria a causa dels dos guardons rebuts: el segon accèssit a la Flor Natural amb «Pomell de Semprevides» —una de les obres més reeixides de l'autor— i el premi extraordinari dotat per Josefina Frígola amb «En un palmito».

Bodria actuà com a secretari del consistori de mantenidors dels Jocs Florals de València de 1894. Com correspon a qui exerceix el càrrec, fou l'encarregat d'anunciar els treballs guardonats d'aquella edició. La Flor Natural fou per a Ramon Andrés Cabrelles; mentre que Palanca i Hueso fou obsequiat amb un premi extraordinari amb la composició intitolada «Amor filiar». Palanca i Hueso era un assidu a les tertúlies que s'organitzaven a les dependències de Bodria al barri del Carme i, per tant, ambdós es coneixien d'anys enrere, la qual cosa justifica la redacció del poema «Dues aus», dirigida al poeta llorejat i, sobretot, l'anotació adjunta a la composició, en què s'adreça a Palanca i Hueso com: «mon estimadíssim amic de la jovesa Palanca y Hueso». El guardó rebut per part de Palanca i Hueso, juntament amb la mort un any abans de Constantí Llombart, líder del grup d'assistents a les tertúlies adés esmentades, esdevenen claus a l'hora d'interpretar la primera estrofa de «Dues aus»:

D'aquell hermós rossinyol
que morí, una cadarnera
ha deprés lo cant y el vol;
y canta se sol a sol
joliva, dolsa y llaugera.

L'any 1895 veié la llum el primer poemari de Bodria intitulat *Roselles: poesies valencianes* —a partir d'ara *Roselles*—. A diferència de les notes de premsa («Tomo de poesias», *Diari català*, 13/XII/1879) que anunciaven la seua publicació cap a les darreries de 1879 segons les quals Llorente esdevindria el prologuista del recull, el proemi fou finalment redactat per Jeroni Forteza, mentre que Llorente va esdevenir la figura a qui Bodria dedicà el poemari mitjançant el poema «Endressa». Aquest canvi de protagonisme que experimentà Llorente al recull està condicionat, si més no, per la concepció que Bodria assumeix de Llorente com a mestre, la qual es posa de manifest en distintes ocasions. La primera referència al mestratge exercit pel patriarca de la Renaixença valenciana és la que notem al pròleg de *Roselles*, en què Forteza reconeix Llorente com a mestre de l'autor del poemari (1895: XIV): «a son benivolgut y respectable mestre en Teodoro Llorente». La més evident de totes és «Endressa», això sí, des d'un doble vessant. En primer lloc pel contingut, dirigint-se a Llorente amb versos com «al mestre que hui tant val» i la petició realitzada per tal que revise el poemari: «vostè l'ha de repasar». L'altra, és la substitució del poema «Profesió de fe», carta de presentació com a poeta romàntic i renaixencista en alexandrins amb què Bodria tenia pensat encetar *Roselles*, per «Endressa», quartetes d'heptasíl·labs escrits expressament per tal de dedicar el poemari a Llorente. Un gest que representa una vera mostra d'agraïment i admiració cap a Llorente, si tenim en compte que, deu anys abans, el mateix Llorente dedicà, igualment, el seu primer poemari, *Llibret de versos* (1885), a qui considerava el seu mestre, Marià Aguiló (Roca 2007).

Llorente, com a mostra de gratitud, redactà «Al poeta Bodria», la qual fou publicada en el número de *Las Provincias* corresponent al 20 de gener de 1896. D'acord amb Roca (2013: 414), Bodria agrai tant el gest

que aquell mateix dia redactà un nou i breu poema de resposta en què, novament, reconeixia Llorente com a mestre i model. I l'envià ràpidament a la redacció de *Las Provincias* perquè fóra publicat l'endemà, dia 21, en la mateixa secció. Porta per títol «A l'Excel·lentíssim Sr. D. Teodor Llorente, donant-li les gràcies per sa contestació de ahir.»

Tant «Al poeta Bodria» com «A l'Excel·lentíssim Sr. D. Teodor Llorente, donant-li les gràcies per sa contestació de ahir» foren compilades pel lletraferit a *Fulles seques* (1900).

Una vegada imprés *Roselles*, Bodria envià una carta —datada l'11 d'octubre de 1895— juntament amb un exemplar de l'obra a Verdaguer (Casacuberta & Torrent i Fàbregas 1986: 143-144). A pesar que no es conserven les epístoles que el de Folgueroles adreçà a Bodria, sabem per una altra carta tramesa pel darrer —datada a València el 19 de novembre de 1895— que la valoració de *Roselles* feta per mossèn Verdaguer commogué el poeta valencià (Casacuberta & Torrent i Fàbregas 1986: 167-168):

Ab llàgrimes en los ulls he llegit sa estimada lletra de l'11 del corrent, que m'a omplit y satisfacció lo seu contengut [...]. Lo meu petit treball no se mereix per cert tanta bonesa del primer poeta espanyol contemporà [...].

Casacuberta i Torrent i Fàbregas (1986: 168) apunten que, tal vegada, el petit treball al qual fa referència Bodria es tracta de la composició «A mossèn Jacinto Verdaguer, ab motiu de la publicació de son llibre *Flors del Calvari*». Tanmateix, sembla més probable que, amb «lo meu petit treball», el poeta es referia a *Roselles*, ja que, com bé indica el títol de la composició de Bodria, el poema va ser redactat per tal de felicitar Verdaguer per la publicació de *Flors del Calvari*, obra que no veuria la llum fins el mes de desembre de 1895 (Verdaguer 2015).

A banda de la valoració emesa per Verdaguer al voltant del poemari *Roselles*, l'epístola esdevé testimoni de l'estima que Bodria professava envers el de Folgueroles (Roca 2008). El poeta valencià mostra preocupació per l'estat anímic de Verdaguer, després que el 23 de juliol de 1895, el bisbe de Vic, Josep Morgades, suspenguera Verdaguer *a divinis*, és a dir, amb la pèrdua de la dignitat eclesiàstica com a conseqüència de les acusacions derivades de l'anomenat

cas Verdaguer⁵ (Dasca 2008: 21-62). Bodria confessa (Casacuberta & Torrent i Fàbregas 1986: 167-168):

He procurat dia per dia enterar-me de totes quantes aflixions li pasan; y tant és així que fins tinch en mon poder lo folleto *En defensa pròpia* que han donat a llum los bons amichs que té vosté en eixa ciutat [...]. El Senyor li done fortalesa y resignació cristiana [...]. Qui poguera, com el amich Fayos, passar una llarga estona al seu costat per a endolcir-li les hores!

El dissabte 23 de novembre se celebrà «un banquet en la fonda de París» (*Las Provincias* 24/XI/1895) per tal de commemorar la publicació de *Roselles: poesies valencianes* de Bodria, *Jagants y nanos (falòries en prosa y vers)* de Sanmartín i Aguirre i *Ramellet de versos* de Leopold Trènor. A l'acte, hi acudiren vint-i-tres comensals, «todos ellos entusiastas valencianistas», malgrat que no assistiren «algunos individuos de la junta directiva de *Lo Rat Penat*». Després dels corresponents brindis, «el señor Bodria leyó una poesía muy inspirada que le había dedicado el eminente vate catalán mosén Jacinto Verdaguer», la qual, per desgràcia, no hem pogut localitzar. Tot seguit, els assistents acordaren trametre una missiva—datada a València el mateix dia del banquet— per tal de felicitar Verdaguer per l'abraonada defensa que realitzava dels seus detractors (Casacuberta & Torrent i Fàbregas 1986: 169):

Nostre benivolgut comfrare: junts en fraternal los sotascrits valencianistes, habem llegit la lletra per vos tramesa a En Bodria. Als aplausos s'ha seguit l'acort de felicitar-vos per la vostra completa vindicació, com de tot cor ho fem al trameter-li la més entusiasta enhorabona. May deixa Déu que-l just estiga confundit per sempre, y celebrem vore els seus llozers reverdits.

5 D'acord amb Maria Dasca (2008: 25-26), l'anomenat *cas Verdaguer* s'inicia el 1893, quan el bisbe de la diòcesi de Vic, Josep Morgades, és «alertat pel marquès de Comillas de les suspicàcies desvetllades per Verdaguer en relació amb la prodigalitat caritativa i els exercicis exorcístics.»

Aquesta, però, no fou la darrera manifestació de suport envers Verdaguier per part de Bodria durant aquell any, ja que al número corresponent al 24 de desembre de *Las Provincias*, veié la llum la primera de les cinc composicions que Bodria dirigí al de Folgueroles, intitulada «A mossén Jacinto Verdaguier, ab motiu de la publicació de son llibre *Flors del Calvari*», amb què Bodria encoiratjava Verdaguier:

Tes belles *Flors del Calvari*
destilen gotes de fel;
però davant del sagrari,
perles són per a el erari
que Déu te guarda en lo cel.

Cal fixar el dia 2 d'agost de 1899 com a data clau en la vida tant personal com literària del poeta. En la vessant personal, «fon lo dia que morí, demprés de mitjorn», la seua esposa, Carlota Labaila i Peris, després d'una malaltia, d'almenys, cinc mesos. A la «Crónica mortuoria» corresponent al número publicat el 4 d'agost de *Las Provincias*, llegim que, després de la cerimònia duta a terme el dia anterior a l'església del Salvador, el fèretre fou traslladat al cementeri acompanyat per un («Crónica mortuoria», *Las Provincias*, 4/VIII/1899)

numeroso y distinguido acompañamiento, presidido por el canónigo de esta basílica Don Roque Chabás, el diputado a Cortes Don Teodoro Llorente, el diputado provincial Don José Martínez Aloy y el inspirado poeta Don Antonio Palanca.

El mateix dia del sepeli, Bodria iniciava la redacció de «Manollet de semprevives dedicades a la memòria de ma volguda esposa Carlota Labaila y Peris» amb a Sempreviva I. Ho feu a través d'una quarteta d'heptasil·labs, en què l'autor demana a Déu el coratge suficient per tal de superar una nova pèrdua:

De la primera solcida
caygué mitja paret!

Déu quart a l'edifici
de un altre solciment!

A penes un mes després, concretament l'1 de setembre, Bodria descriu a Sempreviva IX la sensació que, malgrat el pas del temps, encara conserven els seus llavis després de besar, per última vegada, la seua esposa:

La gelor guarden encara
d'aquell bes adolorit;
y en mon cor quedà esculpit
lo blanch perfil de ta cara.

Bodria entrà en un profund estat d'abatiment que el portarà a abandonar la ciutat de València per tal de recompondre's. Un dels refugis del lletraferit fou les Corts de Sarrià, a casa de la seua germana Teresa. Les Semprevives VII i VIII de «Manollet de semprevives» són datades a finals d'agost a l'emplaçament citat. A més, a la «Dedicatòria» a *Fulles seques*, l'autor certifica la redacció d'alguns dels poemes recollits a les Corts de Sarrià en presència de la seua germana (1900: 12):

Te dedique este llibret, ple de FULLES SEQUES; algunes d'elles me les has vistes tu plegar en lo jardí de la teua bonica y elegant torre de les Corts de Sarrià.

Aquest, però, no fou l'únic espai en què Bodria buscà redreçar el seu estat anímic. El número corresponent al 28 d'octubre de 1899 de l'*Atlàntida*, dona notícia de la visita del crític Lluís Viola i Vergés a la ciutat de València, on («València», l'*Atlàntida*, 28/X/1899):

Com sempre, he sigut rebut ab els brassos ben oberts pels volgudíssims amichs els mestres en gay saber Antoni Palanca y Francesch Badenes, mancant-hi l'amich Don Josep Bodria per estar en un poble proper per a repòndrer sa salut.

Aquest «poble proper» es tracta de Bigastre, municipi del Baix Segura en què fou datada el 30 de setembre d'aquell any Sempre viva XIII de «Manollet de semprevives».

5. La vida de Josep Bodria i Roig entre 1900 i 1912

A inicis de 1900, Bodria comença a enllestir el segon poemari, *Fulles seques*, segons es desprén a la nota de premsa publicada al número corresponent al 25 de març de *La Creu del Montseny* («Gazetilles», *La Creu del Montseny*, 25/III/1900): «Nostre bon amich y col·laborador de València, en Joseph Bodria, està preparant un volum de poesies que durà el títol *Fulles seques*». El poemari va ser publicat, finalment, cap a mitjans d'aquell mateix any, segons la ressenya publicada al número corresponent al 12 de juliol de *Joventut* («Llibres rebuts», *Joventut*, 12/VII/1900):

Acompanyàvam, ab mossén Cinto, a n'en Bodria, a visitar la pedra pujador de santa Eulària, a primers d'any, y·ns parlà d'aquest llibre qu'ara acaba d'eixir fresco y de las prempsas; y, en bona fe, l'esperàvam ab devoció, perquè·ns interessa moltíssim el moviment literari valencià, del que n'és el senyor Bodria una rellevant figura. El llibre ha arribat quan encara aspiràvam el perfum de sas *Rosellas*, y·ns disposem a donar-ne compte, anch que sia breument, als llegidors de *Joventut*.

Bodria mostra certa predilecció per les festes populars, ja que aquestes esdevindran no solament motius de creació poètica, sinó també matèria d'investigació. D'entre les poesies conreades envers aquesta temàtica, trobem «Costums populars» —publicada en el número corresponent al 15 de març de 1885 de *Lo Rat-Penat: Periòdich Lliterari Quincenal*—, peça amb què descriu distintes escenes festives. Com a matèria d'estudi, Bodria desenvolupà una llarga investigació relacionada amb les festes que se celebraven anys enrere a la ciutat de València i que, en el temps present de l'autor, es trobaven en decadèn-

cia. Els resultats de l'estudi es donaren a conèixer a la conferència que Bodria impartí la nit del 15 d'abril de 1902, en què, segons la premsa («Lo del Rat Penat. Conferència del senyor Bodria», *Las Provincias* (16/IV/1902), «agotó la materia»). El lletraferit exposà

la minuciosa investigación que, con paciente laboriosidad ha hecho, de las fiestas que hubo antaño en la mayor parte de las calles de esta capital, expresando el santo patrono de cada una de ellas y consignando otros pormenores muy curiosos.

A partir de la informació recollida al voltant de les festivitats de 117 carrers, Bodria formulà algunes conclusions respecte a les devocions dels valencians en un passat present com ara que

San Roque era el santo más favorecido, lo cual no es extraño, por ser abogado contra las pestilencias. Después seguía San Cristóbal, atleta formidable, que en la Edad Media tenía muchos prosélitos.

Sabem per la crònica dedicada a la conferència, que la presència d'assistents a l'acte «era anoche más numerosa que de costumbre», els quals demanaren «al modesto conferenciante que haga público su trabajo, estampándolo en un opúsculo». Una petició que reitera el redactor del text al darrer paràgraf: «por nuestra parte, repetimos también este ruego a nuestro querido amigo». Tot plegat, aquesta demanda esdevindria satisfeta quatre anys després, ja que l'any 1906 veuria la llum l'assaig *Festes de carrer. Recorts de més de cinquant'anys en arrere* —a partir d'ara *Festes de carrer*—, prologat per Lluís Cebrian i Mezquita. Sabem per la premsa, que el llibre es posà a la venda el 30 de maig «al precio de dos pesetas, en la librería de Serred, calle de Zaragoza» («Notas literarias», *Las Provincias*, 30/V/1906).

La portada del número corresponent al 3 de setembre de 1906 de *Las Provincias* s'enceta amb el titular «De re literaria», recull de cinc textos breus signats per Valentino, pseudònim literari de Teodor Llorente (Roca 2007: 51). El segon d'aquests és dedicat a Josep Bodria, el qual representa, segons l'autor,

«el arquetipo del ratpenatista». Bodria és presentat com un lletraferit aficionat, ja que l'activitat a què es dedica professionalment és la pintura i el daurament de figures religioses i retaules. Però, sobretot, el defineix com un fervorós valencianista i un dels màxims activistes de Lo Rat Penat («De re literaria», *Las Provincias*, 3/IX/1906):

No es literato profesional, ni escritor de oficio: es medio burgués y medio artista. Vive de pintar y dorar altares y santos; su taller siempre está lleno de cristos y de vírgenes, de mártires y confesores; en muchas iglesias de estas provincias valencianas le han visto, encaramado en los andamios ornando de oro y plata molduras y baquetones. Esas faenas inclinaban su espíritu a lo artístico; y sin preparación literaria, su amor a todo lo valenciano le llevó a Lo Rat Penat. Y allí está como en su centro, como en su propia casa, desde el primer día hasta ahora, siempre con el mismo interés, con el mismo entusiasmo, alentando y ayudando a todos [...]

És, precisament, Llorente, l'encarregat de desvetllar-nos una de les incognites que el lector podria haver-se plantejat al voltant de Bodria i dels Jocs Florals: per què, després dels Jocs Florals de 1893, en què aconseguix un accèssit a la Flor Natural, Bodria no pugnà per un dels premis ordinaris a les edicions posteriors? La resposta radica en el tarannà de l'autor. Segons Llorente, Bodria es mostrava «ajeno a las contendas por ganar premios, por exhibirse en los Juegos Florales». Ans tot el contrari que alguns dels seus coetanis. Posem el cas de Víctor Iranzo, en paraules de Roca (2010: 116), «un dels poetes de la Renaixença valenciana que més s'agradaren de tirar a la joia», o el de Francesc Badenes i Dalmau, que «durant la primavera de 1898, s'havia dirigit per carta a Llorente [...] buscant el seu favor i influència» per tal d'aconseguir el màxim guardó, la Flor Natural (Roca 2011a: 163).

El text signat per Valentino, redactat a propòsit de ressenyar la darrera obra de Bodria, *Festes de carrer*, prossegueix descrivint Bodria com a poeta fent ús de tres conceptes que es reiteraran al llarg del temps per tal de caracteritzar la seua lírica: ingenuïtat, senzillesa i naturalitat. Tres nocions, aquestes, que es superposen al retoricisme:

Y había en Bodría un poeta, casi sin saberlo él; un poeta ingenuo, sencillo, natural; un poeta sin retórica, que es el mejor género de poetas. Todos conocéis sus obras: *Flors de l'horta*, *Roselles*, *Fulles seques*, libritos de pocas páginas, cuyas breves composiciones, en la que se ve cuan poco se preocupa el autor de la técnica poética, hay algo que agrada y llega a impresionar, y es su espíritu, flor de sentimiento, y su fácil expresión. Esta es evidentemente valenciana. Bodría, para contribuir a la restauración del “idioma materno”, no ha hecho estudios filológicos; no se mete el en esas honduras. Pero el valenciano le fluye al labio del alma, y, con poco trabajo, nos lo da en sus versos vivo y genuino.

El fet que Teodor Llorente, líder i patriarca de la Renaixença valenciana, dedicara una part de la portada del diari *Las Provincias* per tal de descriure les virtuts líriques de Bodria, va suposar el reconeixement cap a la figura i l'obra de Bodria per part de l'intel·lectual que assentà les bases culturals per a les generacions valencianistes de gran part del s.XX (Roca 2007: 400).

Al mes de juny, Bodria enceta un procés en què portarà a terme una sèrie de gestions i de donacions per tal de protegir i enaltir el patrimoni artístic valencià. Al número corresponent al 9 de juny de *Las Provincias*, llegim que «el conocido escritor valencianista don José Bodría ha regalado al Museo de Bellas Artes una interesante colección de azulejos antiguos, colocados en veintidós cuadros» («Notas artísticas», *Las Provincias*, 9/VI/1907). En el número corresponent al 4 de gener de 1908 de *Las Provincias*, en què es dona un llistat de totes les donacions realitzades al museu de Belles Arts durant l'any 1907, a més de la confirmació de la donació, s'especifica l'època i la procedència dels taulells («Real Academia de Bellas Artes. Relación de donativos y adquisición de objetos artísticos y arqueológicos ingresados en el museo provincial, durante el año 1907», *Las Provincias*, 4/I/1908): «Veintidós cuadros de azulejos valencianos de los siglos XV al XIX. Manises y Valencia. Donativo de Don José Bodría». Aquests taulells, segons es desprén del poema «Jiner 1907» —publicat a *Llibret de recorts*—, formaven part de la decoració de les parets del taller de Bodria:

No hi an cuadros, ni cadires,
ni sants, ni colors, ni llum;
les parets que estan pintades
de un color morat oscur,
al mancar les rajoletes
de Manises, y altres punts,
que de dalt a baix tapaven
com bonich mosaich sos murs,
han quedat totes pelades

Aquest procés continuaria, al llarg de 1908, ja que al número corresponent al 8 de maig de *La Correspondencia de Valencia*, llegim que «por gestiones de Don José Bodria han ingresado en el Museo provincial dos lápidas romanas que hace unos años se encontraron en Rafelcofer» («Noticias locales», *La Correspondencia de Valencia*, 8/V/1908). Durant la sessió ordinària de la Reial Acadèmia de Belles Arts celebrada la vesprada del 4 juny de 1912, s'informà els assistents de les últimes donacions rebudes, entre les quals s'inclouïen les pòstumes de Bodria, ja que, per disposició testamentària, llegà distints objectes antics de ceràmica «y una mascarilla de piedra, procedente de Sagunto» («Real Academia de Bellas-Artes», *Las Provincias*, 5/VI/1912). Durant la sessió, es pronunciaren paraules en senyal d'agraïment «a la memoria de este donante», entre les quals, caldria destacar la preferència de l'autor a la cessió de les distintes obres que a la seua venda:

Muchos fueron los elogios consagrados a la memoria de este donante, el cual, en varias ocasiones, había rechazado la venta de objetos por él recojidos, prefiriendo cederlos al museo, no obstant ser modestísima la posición económica del popular poeta.

Al número corresponent a l'1 d'abril de 1909 del diari *Las Provincias*, s'informa que («Valencia», *Las Provincias*, 1/IV/1909) «ha sido trasladado de Barcelona a Valencia el funcionario de Telégrafos y reputado escritor don Francisco Badenes Dalmau. Lo celebrarán los numerosos amigos que tiene en esta

capital». Bodria redactà la composició per tal de festejar la tornada del lletraferit «Al retornar a València l'amich poeta don Francesch Badenes Dalmau» —datada en març de 1909—. A *Fulles seques*, trobem també les composicions intitolades «Al poeta Francesch Badenes Dalmau, ab motiu del regal del seu primer llibre» i «Al mateix» —ambdues datades el 14 de novembre de 1899—. En la darrera, Bodria lamenta el distanciament entre ambdós, segons es desprén de l'anotació adjunta: «una llarga ausència de l'amich fon lo motiu de la present composició». Badenes i Dalmau esdevé, sobretot, un personatge transcendental en la poètica de Bodria. D'acord amb Bodria, Badenes i Dalmau va ser qui l'esperonà per tal que publicara el seu darrer poemari, motiu pel qual Bodria, en senyal d'agraïment, dedica *Llibret de recorts* a Badenes i Dalmau: (1911: I):

Estimat amich: a vosté, que franch y lleal, al llegir moltes vegades per aquelles Alameretes dels Serrans alguns dels presents recorts a manera que jo els anava teixint en aquells jorns de melengia, m'aconsellava-ls donara a llum; a vosté, puix, li dedique este llibret, que si bé no enclou treballs dignes de tal dedicatòria per la fama que vosté goja fora y dins de nostra casa com a poeta fàcil y castiç [...].

Bodria i Josep Bellver foren designats delegats per la comissió de música que actuà el 14 de novembre en l'homenatge a Llorente, en què va ser coronat amb llorer com a «Poeta de València» (Roca 2007: 165). Segons el número corresponent al 7 de novembre de 1909 de *Las Provincias*, ambdós acudiren el 5 de novembre al domicili de Salvador Giner «para ofrecerle la dirección de su *Himne a València*, que ha de cantarse en tan solemne acto» («El homenaje al poeta Llorente», *Las Provincias*, 7/XI/1909). Això no obstant, Giner desestimà la petició «sintiendo mucho no poder aceptar tan honroso cargo por su edad avanzada». Finalment, l'encarregat que dirigiria el cor esdevingué el mateix Bellver.

A partir del llistat d'obsequis i corones que Llorente rebé com a mostra d'admiració i reconeixença, localitzem un detall de Bodria, el qual consistia en «una rama de laurel natural, con botones de oro» («La coronación del poeta Llorente. Coronas y otros objetos», *Las Provincias*, 15/XI/1909) juntament

amb una «azada regionalista». Al ram de llorer, s'adjuntava una targeta amb la següent inscripció: «A l'excels poeta Don Teodor Llorente y Olivares en la diada del seu gran dia homenatge a València», acompanyada dels versos següents amb data de 14 de novembre:

Al gran mestre en Teodor,
glòria de la poesia,
triunfal corona d'honor
son amich, Joseph Bodria.

A banda d'aquesta quarteta, Bodria dedicà al mestre Llorente el poema «Visanteta» —datat el 14 de noviembre de 1909—. El títol de la composició és una evident al·lusió a «Visanteta. Cansó nova d'un poeta vell, que guanyà la Flor Natural en los Jochs Florals de Lo Rat Penat de 1907, als que asistí la infanta donya Isabel de Borbon» de Llorente. A més, si tenim en compte que la primera composició del primer poemari de Bodria, *Roselles*, és una endreça amb què dedica el recull a Llorente, el fet que «Visanteta» tanque el darrer poemari de Bodria, *Llibret de recorts*, no ha de ser una simple coincidència.

La Societat Coral el Micalet organitzà, la nit del 2 de desembre, «su particular y cariñoso homenaje al cantor de las glorias valencianas», Teodor Llorente («Velada en el “Micalet”. En honor del poeta Llorente», *Las Provincias*, 3/XII/1909). L'homenatjat aplegà als salons de la societat, instal·lats a l'antic palau de Parcent, a les nou de la nit, «siendo recibido por el presidente de la sociedad, Don José Castellano, Don Carmelo Aranda, Don José Bodría y toda la junta en pleno de el Micalet». Entre les distintes actuacions musicals, Bodria intervingué mitjançant la lectura de «Visanteta». Una vegada finalitzades les actuacions, Llorente obsequià els assistents amb un discurs en què va lloar el treball portat a terme per la societat organitzadora de l'acte:

Luego, dirigiéndose a los socios, les dijo que hacían lo mismo que aquel inolvidable maestro catalán [Anselm Clavé], y que quién sabía si de el Micalet saldría otro Clavé.

Yo lo creo así —continuó diciendo— pues síntoma es ver ligados orfeones con poetas.

Llorente, a banda de l'elogi col·lectiu, tingué unes paraules de reconeixement per al mateix Bodria en motiu del vincle establert entre la poesia i el cant coral:

Con este motivo dedicó entusiastas elogios al popular poeta José Bodría, autor de varias composiciones, puestas en música por ilustres maestros.

A principis de novembre, la premsa anuncià l'aparició del tercer i darrer poemari de Bodria, *Llibret de recorts* («Notas literarias», *Las Provincias*, 8/XI/1910):

Según tenemos entendido, nuestro particular amigo el laureado poeta Don José Bodría, publicará dentro de poco otro tomito de sus inspiradas poesías valencianas, cuyo prólogo lo está escribiendo el distinguido vate y Mestre en Gay Saber, Don Francisco Badenes y Dalmau.

L'11 de desembre, Lo Rat Penat organitzà una reunió per tal de portar a terme la renovació de la junta directiva així com l'establiment de les distintes seccions. Durant l'acte, s'acordà el nomenament de Josep Bodria com a soci de mèrit de la societat, «por ser uno de los socios fundadores y por los muchos trabajos que para el engrandecimiento de la sociedad ha hecho» («En Lo Rat Penat», *La Correspondencia de Valencia*, 12/XII/1910).

El número corresponent al 24 de maig de 1911 del diari *Las Provincias* anunciava que a la darrera junta celebrada per Lo Rat Penat s'acordà («Notas literarias», *Las Provincias*, 24/V/1911) «obsequiar con un banquete al laureado Don José Bodría, por la publicación de un nuevo tomo de poesías titulado *Llibret de recorts*». Fet i fet, Lo Rat Penat organitzà un banquet el 4 de juny per tal de commemorar la publicació del poemari a les seues dependències, especialment ornamentades per a l'ocasió («Homenaje a un poeta. El “Rat Penat” honró ayer a uno de sus más inspirados y populares félibres», *Las Provincias*, 5/VI/1911):

La amplia escalera imperial del domicilio de los *Amadors de les Glòries Valencianes*, había sido cubierta con olorosa enramada, y el salón de Actos, convertido en comedor, ofrecía artístico aspecto, viéndose en el estrado el retrato del enaltecido poeta, guarnecido de ramas de laurel, con lazadas de seda blanca, en las que se leían los diferentes títulos de sus obras literarias.

Després del banquet, el secretari de la societat, llegí un missatge d'adhesió de Teodor Llorente. D'acord amb Roca (2013: 800), el missatge del Patriarca de la Renaixença valenciana:

És quasi amb tota probabilitat el darrer escrit de prosa valenciana que degué produir el nostre escriptor, que moriria menys d'un mes després, el dia 2 de juliol. Malgrat la brevetat del text, Llorente hi fa una molt eloqüent i significativa lloança de la «dignificació de la musa popular» —«lliure de tota chabacana groseria»— que portà a terme Bodria al llarg de la seua producció lírica.

Roca transcriu el missatge d'adhesió, reproduït íntegrament al darrer número citat del diari *Las Provincias* (2013: 800-801):

Senyor D. J. Bodria.

Amich y consoci benvolgut: me sap molt greu no poder assistir al dinar que vos ha ofert tan justament nostra societat de Lo Rat Penat per la publicació de l'hermós *Llibret de recorts*. Sou un dels més antichs y constants conreadors de la Renaixensa valenciana, y representeu una de ses més pròpies e importants orientacions: la dignificació de la musa popular, donant-li poesia sencilla y natural, però delicada y esquisida, lliure de tota chabacana groseria. Per assò vostra obra és culta y patriòtica, y jo, no podent concórrer a ella d'altra mena, vullch aprofitar esta ocasió solemniat per a donar-vos també la enhorabona de tot mon cor, cridant: ¡Vítor a Lo Rat Penat! ¡Vida llarga y culta inspiració a son digníssim president honorari J. Bodria!

El secretari llegí una altra carta d'adhesió emesa per Navarro Reverter, en la qual «expresa al poeta el deseo de que el Estado reconozca sus servicios a la literatura con una recompensa», proposta que «mereció la entusiasta aprobación de todos los comensales». Després de la lectura de més adhesions, Bodria, en senyal de gratitud per l'acte que la societat li havia dedicat, pronuncià, «con palabras entrecortadas por la emoción», unes paraules de record

a su maestro don Teodoro Llorente, a todos los escritores valencianos, catalanes, mallorquines y provenzales, especialmente a estos últimos, por ser su región la que nos trajo la dulce habla de que tanto enorgullece nuestra tierra

Juntament amb la poesia que, amb tota probabilitat, esdevingué la darrera composició que hem documentat del lletraferit, «Finis coronat opus» —publicada al número corresponent al 5 de juny de 1911 a *Las Provincias*—. A continuació, els poetes «señores Poy y Villarejo, Amorós (don Amancio), Feo Cremades y Cortina» llegiren les corresponents poesies dedicades a l'homenatjat. Finalment, l'acte va concloure amb el discurs en valencià del president de Lo Rat Penat, Vicente Dualde, en què (*Las Provincias*, 5/VI/1911):

manifestó que la sociedad se honraba rindiendo aquel modesto tributo de admiración a uno de los valencianos más amantes de sus glorias y que con más entusiasmo habían trabajado por la *renaixensa*⁶ de las letras regionales, y propuso que la corporación realizara un acto más consistente en honor del laureado escritor.

El lletraferit va morir l'1 de maig de 1912 a la ciutat d'Alcoi, on va ser soterrat. Segons la crònica mortuòria («Don José Bodría Roig», *Las Provincias*, 3/V/1912),

6 A l'original: *renaixensa*.

no hace muchos días marchó este escritor a Alcoy con objeto de presenciar las fiestas de San Jorge y realizar algunos trabajos de restauración en la iglesia parroquial de San Mauro. Hospedose en la casa abadía del cura párroco, nuestro estimado amigo Don Vicente Lavernia Gomis, y encontrándose allí el jueves de la pasada semana enfermó de un catarro gástrico que le interesó el hígado. Dos médicos, de los más reputados, le asistieron desde los primeros momentos, pero la enfermedad hizo grandes progresos, y a las once y media del *miércoles el paciente exhalaba su último suspiro*.

6. Després de 1912

El primer gest en recordança de Bodria és el que es produeix durant l'edició dels Jocs Florals la nit del 30 de juliol de 1914. L'escenari presentava «la sencilla elegancia de otros años». No obstant això, el retrat de Bodria s'incorporava al d'«aquellos insignes poetas» com Llorente i Llombart, juntament al de «las varias Reinas de la fiesta» («Los Juegos Florales del Rat Penat», *Las Provincias*, 31/VII/1914).

La nit del 23 d'abril de 1915, Lo Rat Penat celebrà una vetllada en honor de Josep Bodria i Josep Maria Puig i Torralva, traspasat l'any 1911. La vetllada comprenia una part musical, en què actuaren «las señoritas Ángela Cabanes y Emilia Tortajada y el maestro Don Antonio Fornet» («"Lo Rat Penat". En honor de dos poetas valencianos», *Las Provincias*, 24/IV/1915), i una literària. Aquesta darrera s'inicià amb un «hermoso discurso necrológico saturado de valencianismo» per part de Ramon Andrés Cabrelles. Seguidament, llegiren poesies tant originals com de Bodria i Puig i Torralva distints autors com Bayarri, Asins i Lerma i Alcon i Mateu. Aquest darrer recità la peça de Bodria intitulada «Nit de Nadal» —publicada al número corresponent al 25 de desembre de 1902 a *Las Provincias*—.

Les despulles de Bodria arribaren acompanyats per una comissió formada per Andrés Català, alcalde d'Alcoi; Vicent Garcia Gomis, rector de l'església de sant Maure i Remigio Vicedo, cronista de la ciutat, a València procedents

d'Alcoi el matí del 6 de maig de 1920. A l'Estació del Nord, es trobava una nombrosa comitiva per tal de rebre les restes mortals del lletraferit formada pel regidor José Rosat, en representació de l'alcalde; José Martínez Aloy, cronista de la província; Lluís Cebrian i Mezquita; Francisco Martínez, com a representant del Centre de Cultura Valenciana; Francisco Almarche, president de Lo Rat Penat, Faustí Barberà i representants de diferents diaris locals «y numerosos músicos, poetas, literatos, pintores y socios de las corporaciones antes citadas» («Traslado de los restos del poeta Bodría», *Diario de Valencia*, 7/IV/1920). Una vegada aplegà el tren, el fèretre va abandonar l'estació conduït per quatre ex-presidents de la societat el Micalet fins al cotxe fúnebre. A continuació, la comitiva acompanyà les restes de Bodria per distints carrers centrals fins a la plaça de sant Agustí, on després d'acomiar el dol, es traslladaren al cementeri.

Aquella mateixa nit, la societat Lo Rat Penat realitzaria el segon homenatge en honor del poeta. L'acte s'encetà amb el discurs del president de l'entitat, Francisco Almarche. La vetllada prosseguí amb la recitació d'una «vibrante poesía patriótica» per part de Bayarri, Eduard Buil llegí tres poemes de Bodria i un acròstic que el compositor Salvador Giner, traspasat l'any 1911, adreçà a Bodria, intítulat «La lletania de les flors», la qual, per desgràcia, no hem pogut localitzar. A banda d'aquestes poesies, l'alcalde d'Alcoi «pronunció unas sentidas palabras», mentre que el sacerdot alcoià, Garcia Gomis, oferí «un bellissimo discurso, que emocionó». La rondalla de la societat el Micalet interpretà el pasdoble «Perfums valencians» i l'orfeó la Vega interpreta dues composicions amb música del mestre Giner.

7. Conclusió

L'organització de la informació de què disposàvem juntament amb l'exposició de noves dades, permeten l'elaboració d'una biografia més extensa i completa de Josep Bodria i Roig. Algunes de les conclusions que podem formular giren al voltant de tres aspectes: el personal, el literari i el cultural. Des del vessant personal, les pèrdues experimentades per l'autor en diferents trams de la seua

vida condicionen, a banda de l'aflicció del poeta, la redacció de distints poemes com ara «Perles del cor» i el conjunt «Manollet de semprevives dedicades a la memòria de ma volguda esposa Carlota Labaila y Peris».

Des del punt de vista literari, constatem la importància de Llobart en els inicis literaris de Bodria, no solament per la seua incorporació en la causa renaixencista, sinó també per la motivació per tal d'utilitzar el català com a llengua de creació literària. Llorente esdevé el referent literari del poeta, tal com el mateix Bodria reconeix en diverses ocasions. La primera de totes és l'any 1879, quan el poeta tenia previst que Llorente li prologara el poemari. La darrera que documentem, però, és el 4 de juny de 1911, al banquet celebrat en commemoració de la publicació de *Llibret de recorts*. A més d'aquestes figures clau, caldria remarcar la possibilitat de desenvolupament literari que permeté la creació de la societat Lo Rat Penat mitjançant el restabliment dels Jocs Florals a la ciutat de València. Malgrat que totes les composicions de Bodria no foren redactades expressament per a participar en el certamen, la majoria de les peces que integren tant *Roselles* com *Fulles seques* s'elaboraren amb aquesta finalitat.

Per últim, en l'aspecte cultural, cal remarcar el paper desenvolupat per Bodria en els orfeons. El lletraferit escriu lletres de corals en català musicades per distints compositors, sobretot Salvador Giner, que nodriren d'un repertori interpretatiu en llengua autòctona els distints orfeons com ara la Societat Coral el Micalet. A més, cap a les darreries de la seua vida, inicia una sèrie de donacions al Museu de Belles Arts de València per tal que aquesta institució preserve, a causa de la mancança de descendència del poeta, els vestigis que Bodria havia atresorat al llarg de la seua vida.

Bibliografia

- BODRIA, J. (1872) «Perles del cor», *La Ilustración Popular Económica* (20-XII-1872).
«Correspondència», *Lo Gay saber* (1/V/1880).
«Correspondència», *Lo Gay saber* (15/XI/1881).
——— (1895) *Roselles: poesies valencianes*, València, Manuel Manaut.

- (1900) *Fulles seques: aplech de versos valencians*, València, Manuel Alufre.
- (1906) *Festes de carrer. Recorts de més de cinquant'anys en arrere*. València, Llibreria Serred.
- (1911) *Llibret de recorts*, València, Manuel Pau.
- CARBONELL, J. (2003) «Aportaciones al estudios de la sociabilidad coral en la España contemporánea», *Hispania*, 214, pp. 485-504.
- CASACUBERTA, J.M & TORRENT i FÀBREGAS, J. (1986) *Epistolari de Jacint Verdaguer*, Barcelona, Barcino, vol. IX.
- CEBRIAN I MEZQUITA, LL. (1906) «Pròleg» a Bodria, J., *Festes de carrer. Recorts de més de cinquant'anys en arrere*. València, Llibreria Serred.
- «Círculos y sociedades», *El Pueblo* (24/III/1908).
- «Círculos y sociedades», *Las Provincias* (26/V/1902)
- «Círculos y sociedades», *El Pueblo* (2/III/1910).
- «Clavé y las sociedades corales de España», *Las Provincias* (24/VI/1893)
- «Constantino Llombart», *La Bandera Federal* (12/IV/1893)
- «Crónica local y general», *El Constitucional* (24/II/1882)
- «Crónica mortuoria», *Las Provincias* (4/VIII/1899)
- DASCA, M. (2008) «La follia del poeta», *Anuari Verdaguer*, 16, pp. 21- 62.
- «De re literaria», *Las Provincias* (3/IX/1906)
- «Don José Bodría Roig», *Las Provincias* (3/V/1912)
- «El homenaje al poeta Llorente», *Las Provincias* (7/XI/1909).
- «En Lo Rat Penat», *La Correspondencia de Valencia* (12/XII/1910).
- ESTRELA, J.E. (2013) *Escriptors i literatura al «Calendari Llemosí» (1874-1883)*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- (2015) *Constantí Llombart. Dinamitzador de la Renaixença valenciana*, [Tesi doctoral, Universitat de València] <https://roderic.uv.es/handle/10550/50166>
- GARCIA FRESQUET, G. (2000) *Literatura i societat a la comarca de la Safor (1833-1936)*, València/ Barcelona, IIFV/ PAM.
- «Gazetilles», *La Creu del Montseny* (25/III/1900)
- «Gran festival», *Las Provincias* (26/VI/1893)
- GUILLAR, A. (1895) *Álbum de poesías de escritores valencianos*, València, Impremta Francisco Vives Mora.
- «Homenaje a un poeta. El "Rat Penat" honró ayer a uno de sus más inspirados y populares félibres», *Las Provincias* (5/VI/1911)
- ISUSI FAGOAGA, R. (2015) «Música y diálogo cultural en la Valencia de la Renaixença entre los siglos XIX y XX», *Quadrivium- Revista Digital de Musicología*, [<http://avamus.org/es/quadrivium-2/>], [Consulta: 27/07/2023]
- «Juegos Florales», *La Unión Católica* (27/VI/1879)
- La Academia: Revista de Cultura Hispano Portuguesa* (4/III/1877).

- «La coronación del poeta Llorente. Coronas y otros objetos», *Las Provincias* (15/XI/1909)
- Lo Rat Penat (1895) *Llibre d'or dels Jochs Florals*, València, Federico Doménech.
- «Lo del Rat Penat. Conferència del senyor Bodria», *Las Provincias* (16/IV/1902)
- «"Lo Rat Penat". En honor de dos poetas valencianos», *Las Provincias* (24/IV/1915)
- «Los Juegos Florales del Rat Penat», *Las Provincias* (31/VII/1914)
- «Llibres rebuts», *Joventut* (12/VII/1900)
- LLOMBART, C. (1879) *Los fills de la morta-viva : apunts bio-bibliogràfics per la historia del Renaixement lliterari llemosí en València*, València, Emilio Pascual.
- LLORENTE, T. (2013) *Obra valenciana completa*, Roca, R. (ed.), València, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
- MARCE, P. (1992) «Josep Bodria, corresponsal del País Valencià a *Lo Gay Saber*», dins Ferrando, A. (coord.), *Miscel·lània Sanchis Guarner*, València/ Barcelona, PAM/ Universitat de València, vol. 2, pp. 299- 336.
- MICÓ, E. (2011) *Amancio Amorós Sirvent (1854- 1925) y su proyección en la vida musical valenciana*, [Tesi doctoral, Universitat de Barcelona], Dipòsit digital de la Universitat de Barcelona. <https://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/35621>
- MORENO, J.M (1969) «Las actuales fiestas religioso-populares en Manises y sus antecedentes históricos a través del archivo parroquial», *Actas del I Congreso Nacional de Artes y Costumbres*. Zaragoza, Instituto Fernando el Católico [Separata].
- «Notas artísticas», *Las Provincias* (9/VI/1907).
- «Notas literarias», *Las Provincias* (30/V/1906).
- «Notas literarias», *Las Provincias* (8/XI/1910):
- «Notas literarias», *Las Provincias* (24/V/1911)
- «Noticias», *El Litoral* (5/III/1882)
- «Noticias», *El Litoral* (17/IX/1882)
- «Noticias», *El Litoral* (2/XII/1883)
- «Novas», *La Renaixensa* (15/VIII/1878)
- PERPINYÀ, A. (2015) «Una aproximació a la figura i obres de Josep Bodria i Roig, renaixencista valencià», *Revista Internacional d'Humanitats*, 33, pp. 7-18.
- «Real Academia de Bellas Artes. Relación de donativos y adquisición de objetos artísticos y arqueológicos ingresados en el museo provincial, durante el año 1907», *Las Provincias* (4/I/1908)
- REIG, F. (1881) «Lo Rat Penat. Societat de amadors de les glòries Valencianes», *Almanaque «Las Provincias» para 1882*, pp. 229-233.
- ROCA, R. (2005) «La ruta del Cister segons Teodor Llorente. La visita de Lo Rat Penat a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona (1882)» dins Massot i Muntaner, J. (coord), *Miscel·lània Joan Veny*, Barcelona, PAM, vol. 7, pp. 69- 108.
- (2007) *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, València, PUV.

- (2008) «Poesies valencianes dedicades a Jacint Verdaguer (1886-1945)», *Anuari Verdaguer*, 16, pp. 243- 271.
- (2011a) *El valencianisme de la Renaixença*, Alzira, Bromera.
- (2011b) *La renaixença valenciana i el redescobriment del país. El Centre Excursionista de Lo Rat Penat*, València, Denes.
- (2023) «Introducció» a Rafael Ferrer i Bigné, *Escrits valencians*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- SANCHIS GUARNER, M. (1985) *El sector progressista de la Renaixença valenciana*. València, Institut de Filologia Valenciana/ Universitat de València.
- SANCHIS MOLLÀ, H. (2022) «Un exemple de la poesia íntima del Vuit-cents: les “Sempreviues” (1895) de Josep Bodria», *Revista Valenciana de Filologia*, 6, pp. 201-221.
- SIMBOR, V. (1988) *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*, Barcelona, Institut de Filologia Valenciana/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- «Sociedad El “Micalet”», *Las Provincias* (13/VI/1898)
- «Tomo de poesias», *Diari Català* (13/XII/1879)
- «Traslado de los restos del poeta Bodría», *Diario de Valencia* (7/IV/1920)
- «València», *l'Atlàntida* (28/X/1899)
- «Valencia», *Las Provincias* (1/IV/1909)
- Valencia Ilustrada* (30/XII/1877)
- VALERO, M. (1896) «La sempreviva», *Almanaque «Las Provincias» para 1897*, València.
- «Velada en el “Micalet”. En honor del poeta Llorente», *Las Provincias* (3/XII/1909).
- VERDAGUER, J. (2015) *Flors del calvari*, Verdaguer, M.Àngels (ed), Folgueroles, Verdaguer Edicions
- VERGER, E. (1984) *Antologia dels poetes valencians*, vol. II, València, Institució Alfons el Magnànim.